

IDEJE, POISKUSI IN SISTEMSKI PRISTOPI PRI NAČRTOVANJU MUZEJEV NA PROSTEM

IRENA KERŠIČ

Če se tu naslonimo na staro modrost, da je reševanje določenega problema delno vsebovano že v njegovi zgodovini, bomo kronološko prikazali razvoj ideje o ustanovitvi muzeja na prostem pri nas. Tej ideji je moč slediti kot rdeči niti, ki se tudi pri nas vleče že skoraj sto let. Ta nit je bila v preteklosti večkrat prekinjena, vendar je bila vedno ponovno nadaljevana...

Po sto letih, odkar je bil na Švedskem ustanovljen prvi muzej na prostem - Skansen, se pri nas lahko kljub dosedanjim številnim poiskusom, pohvalimo le z dvema muzejema na prostem, ki se uspešno razvijata, to sta: lokalni muzej tega tipa v Rogatcu in pokrajinski Muzej solinarstva v Sečoveljah. S takšnim stanjem vsekakor ne moremo biti zadovoljni. Idealno bi bilo, da bi imeli muzeje na prostem posejane tako na gosto, da bi v njih predstavljali vsaj generalna etnološka območja v Sloveniji in tako zadovoljivo ohranjali in prezentirali etnolološko kulturno dediščino.

Če se sedaj ozremo v zgodovino, ugotovimo, da je bil Matija Murko prvi med profesionalci, ki se je sistematično ukvarjal s proučevanjem slovenske kmečke hiše. Kot široko razgledan mož je Murko gotovo vedel za ustanovitev Skansna na Švedskem l. 1891 ter za jubilejno deželno razstavo Kraljevine Češke, ki je bila v Pragi l. 1891, na kateri je bila tudi predstavljena prenešana kmečka hiša. Po vsej verjetnosti je ta razstava poleg skansna, vplivala na idejo za narodopisno razstavo, ki je bila l. 1895 tudi v Pragi. Slednjo je Murko obiskal in očitno ga je skupaj z na novo ustanovljenim Etnografskim muzejem navdušila. O njej je Murko l. 1896 v Letopisu Matice Slovenske objavil podrobno poročilo. Med drugim se je navdušil nad prenešenimi hišami z opremo iz različnih koncev Češkoslovaške in priporočal, naj tudi Slovenci prirejamo podobne razstave. Češka narodopisna razstava ga je inspirirala, da je ob njej razmišljal, česa naj se loti slovenska etnologija. V poročilu je namreč v posebnem poglavju predstavil načrt za bodoče naloge slovenske etnografije. Tu posebej poudarja, da je potrebno ohranjati hiše in "umetelno - obrtne izdelke po hišah..." Lahko bi rekli, da se v tem Murkovem načrtu prvič pojavlja ideja o muzejskem prikazu stavbarstva in stanovanjske kulture pri nas. Murka so zanimale predvsem regionalne in etnične razlike in sicer z razvojnega zornega kota, ne pa tudi socialno - kulturna razlikovanja.

Matija Murko je v Naukih vnovič apeliral na zbiranje (kot prej romantiki predvsem za slovstvene pojave), pozival je k zbiranju materialne kulture za slovenski narodopisni muzej in se navduševal nad prikazom translociranih objektov. Žal pa razmere na Slovenskem niti za izgradnjo Etnografskega muzeja niso bile zrele. Treba je bilo počakati, da je minila 1. svetovna vojna, da se je l. 1921. ustanovljen Etnografski inštitut v okviru Deželnega muzeja prekrstil v Etnografski muzej l. 1923.

In šele leta 1940 smo Slovenci dobili tudi stolico za etnologijo pri Univerzi v Ljubljani. Povedati hočem, kako počasi so se pri nas stvari premikale. Medtem ko so se v drugih evropskih deželah, tudi slovanskih, na široko razmahnili etnografski muzeji in tudi muzeji na prostem, se je etnografski muzej v Ljubljani od vsega začetka stiskal in se še stiska v muzejski stavbi na Prešernovi cesti.

Muzeji na prostem, kot vemo, so se najprej začeli razvijati v skandinavskih deželah: l. 1891 je nastal prvi tovrsten muzej, imenovan Skansen na Švedskem, istega leta tudi v Lundu, l. 1901 v Lyngbyju pri Kopenhagnu na Danskem, l. 1904 v Oslu, 1906 v Turku na Finskem, 1909. v Helsinkih.

Nato se je ideja razširila tudi v druge dežele: l. 1912 so zgradili prvi muzej na prostem v Holandiji, v Arnhemu. V Nemčiji so začeli rasti muzeji na prostem relativno pozno, prvi je bil l. 1934 Cloppenburgu, nato so sledili še drugi.

Danes je ideja muzeja na prostem razširjena po vsej Evropi - in tudi v Ameriki, in skoraj je ni dežele, ne na vzhodu ne na zahodu, kjer tudi ne bi bila realizirana.

Pri nas se je resneje ideja o ustanovitvi muzejev na prostem začela pojavljati v tridesetih letih 20. stoletja. Muzejski delavci so namreč takrat ugotavljali, da zaradi prostorske stiske v muzeju ni moč "prikazati posamezne lokalne razlike v stavbarstvu in stanovanjski kulturi". Zato so se zavzemali za muzejsko poslopje z večjim parkom, v katerem bi bilo moč zgraditi muzej na prostem, v katerega bi postavili slovenske hiše raznih tipov ter pokazati značilnosti narodnega in kulturnega življenja.

Do konkretnjšega načrtovanja je prišlo šele po 2. svetovni vojni, vzporedno z novim predlogom prostorske rešitve Etnografskega muzeja. Tedanji ravnatelj Etnografskega muzeja Boris Orel je poleg nove muzejske zgradbe v okolici Ljubljane načrtoval še izgradnjo slovenskega etnoparka. Do realizacije teh načrtov ni prišlo. Treba je povedati, da je v tem času in sploh v vseh petdesetih letih Nove Jugoslavije bila za namene centralnih muzejev zgrajena le ena stavba v Ljubljani in sicer Moderna galerija - pa še ta iz privatne fundacije.

Boris Orel je dojel pomembnost muzejev na prostem, ker se je iz dveh zornih kotov ukvarjal z nepremično in premično dediščino - iz spomeniško - varstvenega ter muzejskega. Ko se je zavzemal za izgradnjo muzeja na prostem, je bilo stanje na terenu precej drugačno kot je danes. Takrat je na terenu registriral ogromno primerov npr. samo lesene arhitekture, ki je danes ni več. Navezal je strokovne kontakte z institucijami in strokovnjaki širom Evrope, ki so se ukvarjali z nepremično dediščino in tako ni čudno, da ga najdemo med soavtorji Deklaracije muzejev na prostem, ki jo je ICOM sprejel l. 1959 na občnem zboru.

Vse kaže, da se je po mnogih letih prizadevanj za izgradnjo muzejev na prostem Boris Orel utrudil in se na koncu tudi ni več zavzemal zanj. Kajti kljub resnim prizadevanjem mu ni uspelo najti niti samostojne stavbe za Etnografski muzej, kaj šele podporo za izgradnjo centralnega muzeja na prostem, za katerega se je tudi zavzemal.

Prav tako razmere na terenu niso bile v prid izgradnji muzeja na prostem, saj je bilo še veliko spomenikov ljudske arhitekture. Tudi deklaracija ICOM-a ugotavlja, da po

vseh deželah opažajo enako : čim številnejši so spomeniki ljudske arhitekture v primerjavi z visoko, tem manj pozornosti so deležni in tem slabše se jih vzdržuje.

Po 2. svetovni vojni je bil pri nas značilen negativen odnos do izročila. Doživljali smo razkroj vrednot iz preteklih obdobj.

Posledice tega so vidne še danes. Marsikdaj bi že s spremenjenim odnosom do dediščine veliko dosegli tudi pri varovanju naših nepremičnih spomenikov.

V šestdesetih letih ter v začetku sedemdesetih let so po Sloveniji nastajali manjši lokalni in regionalni muzeji na prostem ob muzejskih zgradbah, kot je npr. ob gradu v Škofji Loki, ali ob že zaščitenih hišah, kot je npr. muzej ob rojstni hiši pisatelja Josipa Jurčiča na Muljavi pri Stični.

V desetih zametkih lokalnih muzejev na prostem je bilo prenešenih preko trideset objektov, predvsem manjših stavb, kot so lesene stanovanjske hiše, kašče, čebelnjaki, kozolci, vodnjaki, sušilnice za sadje itd.

Etnologi nikdar niso bili dovolj prepričljivi pri svojih zahtevah po ustanovitvi oziroma graditvi tovrstnega muzeja.

Znano je tudi, da so se vse do srede 80. let med slovenskimi etnologi kresala mnenja o tem, ali je sploh opravičeno graditi muzej na prostem ali ne.

Pri raziskavah s področja stavbarstva in stanovanjske kulture je moč ugotoviti t.i. bele lise. Vprašanja s teh področij na Slovenskem niso zadosti obdelana, da bi bilo moč, po novih teoretičnih vodilih, napraviti koncept za muzeje, o katerih je tu govora. Takšno stanje spet izvira iz razmer v preteklosti. V republiškem in regionalnih zavodih za naravno in kulturno dediščino, ki se ukvarjajo z nepremično dediščino, so etnologi zaposleni šele dobrih deset let. Zato je Etnografski muzej skoraj do sedemdesetih let opravljal vlogo poverjenika za zaščito nepremičnih etnografskih spomenikov, to kar je od sedemdesetih let dalje domena Zavodov za zaščito naravne in kulturne dediščine. Zgovoren je podatek, da sta bila v sedemdesetih letih v teh zavodih zaposlena le dva etnologa za vso Slovenijo.

Muzejske službe se ukvarjajo prvenstveno s premično dediščino. V zvezi z njo je potrebno ponovno spomniti na razmere Etnografskega muzeja, o katerih je bilo že večkrat govora. Predvsem zaradi pomanjkanja razstavnih in depojskih prostorov muzej ni mogel pridobivati celotnih inventarjev, tako da so na področju notranje opreme tudi precejšnje vrzeli. Čakati na to, da bomo vse te vrzeli dopolnili, ni smotno. Paralelno z načrtovanjem mreže, o kateri je tu govora, morajo teči tudi raziskave.

V novejšem času smo regionalni zavodi za varstvo naravne in kulturne dediščine, republiški zavod in Slovenski etnografski muzej pripravili pri naših finanserjih skupni projekt z naslovom "Oblikovanje mreže regionalnih muzejev na prostem v Sloveniji". Republiški sekretariat za kulturo je našo akcijo podprl in jo oblikoval v poseben programski projekt z naslovom "Predstavitev ljudskega stavbarstva na prostem". Tako bo mogoče združevati nekatere potrebne službe in bolj smotno organizirati

tako etnologe, konzervatorje, arhitekta, gradbenike, kot tudi obrtnike, ki še obvladajo stara gradbena znanja.

Končni cilj raziskav in kasneje oblik varovanja in prezentacije naše stavbne dediščine in stanovanjske kulture ter načinov gospodarjenja ni predstavitev zgodovine le-teh, ampak njenih zakonitosti in tistih dosežkov, iz katerih bi morali graditi tudi prihodnost sodobnega stanovanjskega načrtovanja in tudi prenove starega.

Danes muzeji na prostem dobivajo še dodatno funkcijo, veljajo za ustanove, kjer se lahko goji izginjajoče divje in kulturne rastline (npr. stare krajevne vrste poljščin, plevelov, sadežev, divjih zelišč in dreves) in goji že ogrožene stare pasme živine. V muzejih te vrste se ukvarjajo tudi z nekemiziranim poljedelstvom in sadjarstvom in tako z vzgledom prispevajo k ozdravitvi okolja.

V tovrstnih muzejih je tako dodatno izpostavljen tudi ekološki vidik gospodarjenja ter ohranjanje in promocija starih znanj in obrti.

Lani smo na evropskem kongresu muzejev na prostem v Rožnovu na Slovaškem imeli priložnost slišati o muzejih na prostem z mestnimi in industrijskimi naselji ter doživeli predstavitev t.i. "living historical forms", živečih zgodovinskih kmetij, ki se tudi pojmujejo kot muzeji na prostem. Vse te oblike pri nas malo poznamo, tudi literature o teh stvareh ni po naših knjižnicah. Zato je za nas pomembno, da gojimo stike s kolegi iz tujine, ki se s to problematiko ukvarjajo in si prizadevamo, da bomo tudi mi vstopili v družino evropske mreže muzejev na prostem, ki deluje kot pridružena članica v okviru ICOM - a.

Pri našem delu bo nepogrešljiva tudi metodološka pomoč tistih, ki so to delo že opravili. Zato smo veseli, da imamo danes med nami gosta iz sosednje Avstrije prof. dr. Viktorja H. Pötlerja in dr. Oskarja Moserja, ki imata na tem področju ogromno izkušenj.

Ker je obstoj kulturnih razlik v Evropi danes močno ogrožen, muzeji na prostem, zlasti v zahodnih evropskih državah, doživljajo v zadnjem času pravo renesanso. Zdi se, da se pri nas premalo zavedamo, da je s tradicionalno kulturo treba gojiti vezi s polno ljubeznijo in pozornostjo, čeprav to ne pomeni, da v njej izražena identiteta opredeljuje današnje in jutrišnje Slovence.

Da bi dobro poznali svojo preteklost ter se od nje tudi učili, ne zadostuje zgolj zgodovinski spomin, preteklost je potrebno nadgraditi.

Nam bo to uspelo ?